

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

CANALS

LA COSTERA

ACADEMIA
VALENCIANA
DE LA LLINGÜA

AJUNTAMENT
DE CANALS

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Tecnolingüístics

RECULL I TEXT
Llum Pérez Sancho
Sandra Fayos Navarro

DISSENY
Vicent Almar

MAQUETACIÓ I GRAFISME
Guillermo Tomás Lull

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica i Toponímia
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Canals, 96

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 96 387 40 23
Adreça electrònica: avl@gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Canals

ISBN: 84-482-4451-6
Depòsit legal: V-4351-2006
Impressió: Gràfiques Vimar, SL

www.avl.gva.es

CANALS

Canals és una població de la comarca de la Costera situada a 8 km aproximadament de la capital, Xàtiva, i a 63, del cap i casal, València. El seu terme limita al nord amb l'Alcúdia de Crespins, Torrella i Cerdà; a l'est, amb Xàtiva i l'Olleria; a l'oest, amb Montesa, i al sud, amb l'Olleria i Aiello de Malferit.

El municipi està format pel nucli urbà estricta de Canals, el barri de la Torreta de Canals (bressol del papa Calixt III), i els llogarets d'Aiacor i de la Torre de Cerdà (o la Torre dels Flares), incorporats al municipi l'any 1879.

La superfície del terme municipal és de 21,80 km², amb una altitud sobre el nivell del mar que arriba als 157 metres en el nucli urbà. La població s'acosta actualment als 14.000 habitants.

El terme és quasi tot pla excepte la part sud, que correspon a la serra Grossa. Està travessat pel riu Cànyoles, d'oest a nord-est. El riu dels Sants entra a Canals pel nord-est, procedent de l'Alcúdia de Crespins, i desemboca en el riu Cànyoles al sud de la població. Un poc abans de la desembocadura es partix en dos séquies: la de la Vila, que ocupa el caixer natural del riu, i la de Ranés, que abastix d'aigua els pobles de la comarca de la Costera d'este nom.

Pel que fa a l'economia, era prioritàriament agrícol a fins al segle XIX; també ha destacat la tradició terrissera i la de materials per a la construcció. Actualment l'agricultura i la ramaderia tenen poca importància comparades amb la indústria, la construcció i el sector de servicis. La tradició industrial ve del primer terç del segle XX i estava basada en la fabricació del teixit de punt i en l'adobament de les pells. També tingué un lloc destacat la molinaria de farina i la fabricació de sabó. En la dècada dels noranta, les grans empreses entraren en crisi i actualment les activitats que mantenen la referència industrial són: la producció de tèxtil en fàbriques menudes i la manufactura del marbre.

Pel que fa a la història, cal dir que no trobem cap testimoni de població anterior a la romanització. Canals i la Torreta eren alqueries musulmanes que foren atorgades per Jaume I a Dionís d'Hongria el 1249. Per herència, la baronia, que comprenia també l'Alcúdia de Crespins, passà als Eiximén d'Urrea. Un d'ells, Ximén, formà part de la Unió, que s'enfrontà a Pere el Cerimoniós. Ximén d'Urrea va morir en la batalla d'Èpila (1348), les seues possessions foren confiscades i el rei entregà la baronia al seu majordom, Raimon de Riusec (1350). Este la va vendre a la ciutat de Xàtiva dos anys més tard i a pesar dels intents dels canalins per deslliurar-se del jou senyorial no aconseguiren la independència fins a l'arribada de la desvinculació senyorial.

El 1748 va sofrir les conseqüències dels terratrèmols que arruïnaren el castell de Montesa i causaren el pànic en la rodalia. El 1842 Canals assolí el privilegi de celebrar una fira anual pel mes de setembre i per aquells anys començà a titular-se *vila*.

L'arribada del tren a la veïna població de l'Alcúdia de Crespins el 1857 i la immediata construcció de la carretera que acostava alguns pobles de la Vall d'Albaida a l'estació de tren, no alterà en un principi la marxa de l'economia local, però passà a ser un fet decisiu en les primeres dècades del segle XX.

L'església actual va ser beneïda amb tota solemnitat el 1634 i abans d'acabar el segle ja fou provista del revestiment ornamental que encara hui li dóna un caràcter d'exuberància xorigueresca. El titular és sant Antoni Abat, en honor del qual se celebren les festes els dies 16, 17 i 18 de gener, en les quals destaca la coneguda foguera que té el rècord Guinness de les pires votives.

ELEMENTS FÍSICS, VIES DE COMUNICACIÓ I ALTRES LLOCS D'INTERÉS

Orografia

Altet de Cerdà	la Lloma
Altet del Flare	la Serratella
Cova de l'Hedra	la Talaia
el Campello Vell	Llometa de Gil
el Llobero	Port de l'Olleria
el Molló Roig (o el Mollonet)	Port Vell
els Cinc Germans	Serra Grossa
els Picatxos	

Hidrografia

Barranc de Bolvens	Font Judeu
Barranc de Cairent	Font Santa
Barranc de la Cova de l'Hedra	Fonteta del Gandul
Barranc del Lladre	Riu Cànyoles
Barranc del Primer Germà	Riu dels Sants
Barranc dels Cinc Germans	

Hidrografia artificial

Basses de reg	Séquia de la Vila
Depòsits d'aigua potable	Séquia de les Setenes
el Sifó	Séquia de Ranes
Partidor de Canyamars	Séquia del Dilluns
Séquia de Canyamars	Séquia del Pla Nou
Séquia de la Llosa (o de la Granja)	Séquia del Pla Vell
	Séquia dels Horts

Vies de comunicació

Assagador de la Canyadeta	Autovia València-Alcoi
Assagador de Sagres	Autovia València-Almansa
Assagador Real	Camí de l'Estepar

Camí de l'Horta de Baix
Camí de l'Horta de Dalt
Camí de la Casa del Mas
Camí de la Costera
Camí de la Cova de l'Hedra
Camí de la Palla
Camí de la Torreta
Camí de les Moles
Camí de Mangai (o Camí Vell de Montesa)
Camí de Sagres
Camí de Saurina
Camí de Xàtiva
Camí de Xàtiva a l'Olleria
Camí del Corcot
Camí del Pla Vell
Camí del Pont de Pina

Camí del Rec Nou (o Camí Antic d'Énguera)
Camí dels Alcavons
Camí dels Calderons
Camí dels Vinyals
Camí Vell de Xàtiva
Carretera d'Aiacor
Carretera d'Énguera
Carretera de l'Alcúdia de Crespins
Carretera de Montesa
Carretera de Xàtiva (o de Sagres)
Carretera Madrid-València
Ferrocarril València-Albacete
Ferrocarril València-Cartagena
la Palanqueta
Pont del Matador
Senda dels Espardenyers

Altres llocs d'interés

Cementeri d'Aiacor
Cementeri de Canals
Cementeri de la Torre dels Flares
Club de tenis
el Martinet

les Arcadetes
Molí Cremat
Molí Vell
Penya del Moro

PRESENCIA HUMANA

Poblament

Aiacor
Canals
Casa del Cabiscol
Casa del Racó
Casa Pareja

Caseta Blanca
la Redonda
la Torre dels Flares (o la Torre de Cerdà)
la Torreta de Canals
Urb. Mirabolvens

Partides i paratges

Canyamars
el Bosquet
el Canyaret
el Corcot
el Gorg de l'Omet
el Pla Nou
el Pla Vell
el Pont de Pina
el Port
el Racó d'Agustí
el Rec Nou
el Túnel
els Alcavons
els Blanquissars
els Calderons
els Cinc Germans
els Corral
els Fontanars
els Horts
els Milans
els Terrers
els Vinyals
els Vivers
l'Alcantarilla
l'Estepar
l'Heretat
l'Horta de Baix
l'Horta de Dalt

l'Oivera Sola
la Canyadeta
la Casa del Cabiscol
la Casa del Mas
la Casa del Racó
la Casa Pareja
la Cova de l'Hedra
la Foia
la Foieta
la Font Judeu
la Fonteta dels Replans
la Garrofera
la Lloma
la Llometa de Gil
la Llosa
la Murtereta
la Redonda
la Serp (o el Cementeri Vell)
la Serratella
la Tira del Rei
les Moles
les Qüernes
les Setenes
Riba de Sagres
Riba de Sant Antoni
Sagres
Saurina

Elements físics, vies de comunicació i altres llocs d'interés

TERME DE TORRELLA

TERME DE CERDÀ

TERME DE TORRELLA

TERME DE L'ALCÚDIA DE CRESPINS

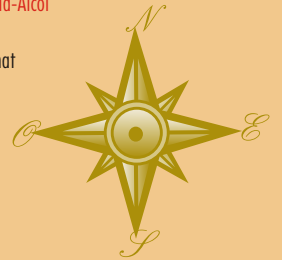
TERME DE XÀTIVA

TERME DE MONTESA

TERME DE L'OLLERIA

TERME D'AIELO DE MALFERIT

- Capital de municipi
 - Nucli de població
 - Ferrocarril
 - Carretera
 - Autovia
 - Camí
 - Riu, riuet
 - Rambla, barranc
 - Séquia
 - Arc
 - Partidor
 - Font
 - Pont
 - Cova
 - Muntanya
 - Pas o port de muntanya
 - Cementeri
- SERRETA**
SERRA

Presència humana

TERME DE TORRELLA

TERME DE CERDÀ

TERME DE TORRELLA

TERME DE L'ALCÚDIA DE CRESPINS

TERME DE XÀTIVA

TERME DE MONTESA

TERME DE L'OLLERIA

TERME D'AIELO DE MALFERIT

- Capital de municipi
- Nucli de població
- Ferrocarril
- Autovia
- Carretera
- Camí
- Barranc
- Riu, riuet
- Mas, casa, xalet
- Partida
- Paratge

